

Slovenski filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije in njegovo delo

LOJZ TRŠAN

Ob lanskem svetovnem praznovanju stoletnice filma tudi v Sloveniji vse bolj dozoreva spoznanje o pomenu zbiranja in varovanja filma kot pomembnega dela slovenske in svetovne kulturne dediščine. Ob tem sta tudi UNESCO in FIAP, mednarodna federacija filmskih arhivov, pozvala vse države, da poskrbijo za čimboljše hrambo svojih filmov kot filmske kulturne dediščine. V Sloveniji so Nacionalna komisija UNESCO, Slovenski gledališki in filmski muzej oziroma Slovenska kinoteka ter Arhiv Republike Slovenije oziroma Slovenski filmski arhiv s sodelovanjem Ministrstva za kulturo sklenili pripraviti pogovor o varovanju filmske kulturne dediščine v naši državi, ki je bil 13. februarja 1996.

Slovenski filmski arhiv (SFA) deluje kot posebna delovna enota v okviru Arhiva Republike Slovenije (ARS).

Njegovi začetki segajo v leto 1966, ko je Zakon o arhivskem gradivu in arhivih opredelil filmsko gradivo kot arhivsko gradivo in zadolžil arhive, da poskrbijo za njegovo ohranitev. Po tem zakonu naj bi bili dolžni hraniti filmsko gradivo vsi arhivi v Sloveniji, vsak za svoje območje. Zaradi specifičnosti filmskega gradiva, predvsem pa drage opreme za vzdrževanje in specializacije kadrov, je bil leta 1968 s sklepom Skupnosti arhivov Slovenije pri ARS ustanovljen filmski oddelek, ki je skrbel za hrambo filmov za vse slovensko ozemlje. Po zakonu iz leta 1966 so morali vsi imetniki izročiti filmsko gradivo arhivu 30 let po nastanku. Do sprememb je prišlo leta 1974, ko je Zakon o filmu, določal, da morajo producenti šest mesecev po izgotovitvi filmov brezplačno izročiti po eno brezhibno kopijo arhivu. Ker pa je izvorno gradivo še vedno obdržal producent, ni bila zagotovljena popolna ohranitev filmov. Zakon o naravnih in kulturni dediščini iz leta 1981 določa, da producent šest mesecev po izgotovitvi izroči ARS po dve brezhibni kopiji, po treh letih pa izvorno gradivo, s čimer je zagotovljena osnova za varovanje filmskega gradiva.

Po novem predlogu zakona o arhivskem gradivu in arhivih se za filmsko arhivsko gradivo šteje zmontirani originalni slikovni in tonski negativ filma in po ena filmska kopija vsakega filma, ki jo izdelata slovenski producent oziroma je izdelan v koprodukciji slovenskih in tujih producentov v republiki Sloveniji. Po tem predlogu ho moral producent takoj po izdelavi filma izročiti filmsko arhivsko gradivo Arhivu Republike Slovenije. V pogodbi o izročitvi filmskega gradiva, ki jo sklene producent z ministrstvom, pa se mu

prizna nadomestilo stroškov za izdelavo intermedija in filmske kopije.

ARS/SFA je od ustanovitve do konca lanskega leta prevzel 2241 filmskih naslovov oziroma 14.500 filmskih kolutov. V svojih osemindvajsetih letih delovanja je evidentiral že preko petdeset filmskih ustvarjalcev, ki so deloma ali v celoti predali filmsko gradivo ARS/SFA.

Najprej, v prvi fazi je seveda začel z evidentiranjem filmskega gradiva na območju Slovenije. Najprej so pregledali gradivo Triglav filma, ki je zbiral in hranil tudi starejše slovenske filme do druge svetovne vojne. To gradivo je bilo posneto na gorljive filmske trakove in je bilo zelo poškodovano. Za Triglav filmom je začel še pri Viba filmu.

Po prevzemanju filmov teh dveh producentskih hiš je začel tudi z evidentiranjem in prevzemom filmov Unikal-studia, Univerzuma, Agro-filma, Emotion filma oziroma ŠKUC ter Exportprojekta.

Od filmov zasebnih ustvarjalcev lahko omenimo najpomembnejše, začevši z imeni izpred pred druge svetovne vojne, dr. Karla Grossmana, Veličana Beštra, Božidarja Jakeca, Metoda in Milke Badjura, Janka Ravnika, Josipa in Janka Pogačnika, Ivana Zalaznika, Franca Červinke, Staneta Virška, Čora Škodlarja ter gradivo predvojnih zasebnih filmskih podjetij, Emona filma, Prosvetne zveze in filme tujih ustvarjalcev, ki so snemali v Sloveniji, predvsem Svetlotona iz Zagreba. Posebej veliko filmov zasebnih ustvarjalcev je bilo prevzeto po letu 1970, po srečanju s slovenskimi snemalci iz časa med obema vojnama, ko je ARS pridobil tudi številne podatke o njihovem delu.

Ostaja še evidentiranje filmskih amaterjev v Sloveniji in drugih nastajajočih filmskih ustanov in podjetij, kar je tudi stalna naloga za prihodnja leta. Trenutno ARS/SFA prevzema filmsko gradivo Vibe filma v celoti, tudi negative, ki so pri Jadran filmu v Zagrebu in na sedežu podjetja, ter filmskega fonda nekdanje Jugoslovanske ljudske armade v Poljčah. Aktualen je tudi filmski fond Pionirskega doma.

ARS/SFA se ukvarja tudi z evidenco in prevzemanjem slovenskih filmov v arhivih v tujini. Do sedaj je ARS/SFA evidentiral slovenske filme v Kinoteki Hrvatske in dokumentarne filme, ki so jih Filmske novice snemale v Sloveniji. Ugotovljeno je, da so nekateri filmi o Sloveniji še v Jugoslovanski kinoteki v Beogradu, Avstrijskem filmskem arhivu na Dunaju, Nemškem filmskem arhivu v Koblenzu, inštitutu

Luce v Rimu in Vojnem filmskem arhivu v Parizu. Predvidevamo pa, da hranijo za Slovenijo zanimive filme še na Madžarskem, v Franciji za najstarejše obdobje, v Rusiji za čas druge svetovne vojne in morda še v Veliki Britaniji in ZDA.

Poleg filmskega prevzema arhiv tudi spisovno gradivo filmskih ustvarjalcev, ki pojasnjuje snemanje in vsebino filmov, od scenarijev, snemalnih knjig, plakatov, prospektov, fotografij in drugega gradiva o delovanju filmskih podjetij. Sedaj hranimo 189 škatel tovrstnega spisovnega gradiva.

V okviru ARS/SFA je tudi fototeka s približno 130.000 fotografijami in zbirka 200 videokaset.

Vse filmsko gradivo do leta 1953 je bilo posneto na gorljivih nitro trakovih in zato je ARS že od začetka skrbel tudi za njihovo kopiranje na acetatne trakove. V tistem času so kopirali v laboratorijih Viha filma, ki je to delo opravil dokaj kvalitetno. Vendar je dokajšnja količina filmov še vedno ostala na nitro trakovih, ki jih je zaradi pomanjkanja primernih skladišč Triglav film deponiral v Jugoslovanski kinoteki v Beogradu. Kopiranje gorljivih filmov je bilo razen nekaterih koprodukcij uspešno zaključeno in jih je ARS nato tik pred vojno za Slovenijo uspel prepeljati iz Beograda in jih uskladiščil v primernih podzemnih prostorih v Gotenici. Od leta 1988 dalje je ARS/SFA dohival sredstva za kopiranje od kulturne skupnosti, sedaj pa od ministrstva za kulturo. Do leta 1988 pa so dohivali sredstva za kopiranje producenti, ki pa praviloma niso izročali kopij. Tretja skupina filmov za kopiranje pa so tisti, ki so v arhivu, a še nimajo kopij.

Zaradi specifičnosti potrebujejo filmski trakovi tudi posebne pogoje hranjenja. Po dosedanjih ugotovitvah je najprimernejša temperatura za črno-bele filme od 2 do 4 stopinje plusa oziroma minusa s 60 odstotki relativne vlage. Zaradi razkroja naj bi se zrak v skladiščih za nitro filme v celoti izmenjal v štirih urah, za acetatne pa v štirih dneh. Po normativih Fiafa naj bi bila še dopustna temperatura v skladiščih od 8 do 14 stopinj, relativna vlaga pa od 50 do 60 odstotkov. Za barvni film pa menijo, da je idealna temperatura branjenja pri minus 18 stopinjah, vendar mora biti vlaga pod 50 odstotki.

SFA pri ARS hrani filme v dveh skladiščih, v Virantovi hiši v Ljubljani na Zvezdarski 1 in v podzemnih prostorih v Gotenici. V Ljubljani samo acetatne, v Gotenici pa tudi gorljive nitro filme, vendar zaradi posebnosti vsake posebej. Skladišča so opremljena s prezače-valnimi napravami in ustrezajo pogojem, ki jih za to predpisuje FIAF. Posebej za skladišča v Gotenici hi omenil, da so skoraj idealna, ker niso v mestu, kjer z zračenjem onesnažen zrak, predvsem žveplove spojine in drugi plini močno vplivajo na obstojnost filmskega traku. Skladišča "na zeleni trati" imajo zaradi nevtraliziranja vpliva okolja

zunaj mest tudi v Franciji, Avstriji in vzhodnem delu Nemčije, kjer so deloma tudi pod zemljo.

Oh ustreznem skladiščenju delavci ARS/SFA opravljajo tudi redne preglede filmov s subim in kemijskim čiščenjem filmskih trakov. Za to in za strokovno ohdelavo uporabljajo pet previjalnih miz, od katerih imata dve monitor za pregled slike in tona ter inšpekcijsko mizo in čistilno omaro.

Naloga ARS/SFA je tudi strokovna ohdelava filmov s predstavitvijo tehničnih lastnosti, vsebine in avtorjev, kar je zlasti dohrodošla pomoč raziskovalcem, med katerimi so zlasti študentje Akademije za gledališče, radio, film in televizijo, pa tudi filmska podjetja in televizija. V inventarju, ki ga je sestavil Ivan Nemanič, je predstavljeno 962 dokumentarnih in igranih filmov, ki jih je arhiv prevzel do leta 1977. Oh tem naj omenim, da njegov inventar nadgrajujemo in so za filme, prevzete do leta 1977 računalniško ohdelana in dostopna krajevna in stvarna gesla, ustvarjaleci ter pravne in fizične osebe. V še dveh inventarjih pa je Ivan Nemanič posebej ohdelal filme Božidarja Jakca ter pred nedavnim Metoda in Milke Badjura.

Arhivsko filmsko gradivo je dostopno za uporabnike za študijske, znanstveno-raziskovalne, kulturno-prosvetne in komercialne namene. Po navodilih za izvrševanje Pravilnika o pogojih za uporabo arhivskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije je uporabnikom dostopno z interno projekcijo na montažni mizi v arhivu, projekcijah v kinodvoranah ter za presnemavanje. O vsem se vodi evidenca. Če pa gre za presnetje filmskega gradiva, ARS/SFA sklene z uporabniki pogodbo, s katero urejuje pogoje uporabe in zaračunava storitve po sprejetem ceniku.

Pred leti, do ukinitve, je bil filmski laboratorij pri Vibi. Od tedaj dalje pa v Sloveniji ni ustanove za presnemavanje 35 milimetrskega filma. Zato smo navezani na laboratorije v Zagrebu in Budimpešti. Pri tem obstaja tudi nevarnost izguhe gradiva oziroma odtujitve s presnetjem za tretjo osebo. Nekateri filmi so tudi zaupne narave in zato neprimerni za presnemavanje v tujini. ARS/SFA ali drugi, ki hranijo filmsko gradivo, lahko oporekajo kopiranje v tujini tudi avtorji ali dediči avtorskih pravic. Zato se zavzemamo za ustanovitev ustreznega laboratorija v Sloveniji, kjer hi lahko kopirali filme v celoti ali jih restavrirali ter izdelovali kopije sekvence, ki bi se ob uporabi poškodovale. Pa tudi kvaliteta bi bila zaradi lažjega sodelovanja med naročnikom kopiranja in tehničnim izvajalcem, lahko boljša vključno s končnim pregledom kvalitete kopij in upoštevanjem reklamacij.

Avtorske pravice ARS/SFA dosledno upošteva in ima

a) seznam izročiteljev, ki so določili poseben režim uporabe

b) za vse preostalo gradivo pa ob uporabi, ali ko gre za reprodukcijo, ARS/SFA sklepa po-

godbe. Pred tem pa mora tisti, ki si izposodi filmsko gradivo urediti vse, kar je v zvezi z avtorskimi pravicami.

V naslednjih letih se bo SFA skupaj z nekaterimi drugimi oddelki ARS preselil na novo lokacijo na Roški cesti, v adaptirane prostore bivše vojašnice, kjer bodo poleg ustreznih modernih skladiščnih prostorov na 400 kvadratnih metrih površine še delovni prostori za osebje, trije laboratoriji z že omenjeno tehnično opremo

ter novimi aparaturnami za presnemavanje filmov na videokasete. SFA bo imel na novi lokaciji tudi večnamensko dvorano za projekcije s stodvajsetimi sedeži ter razstavne prostore.

Posebno poglavje je kinotečna dejavnost. Za to sta Slovenska kinoteka in ARS/SFA v sodelovanju z Ministrstvom za kulturo sklenila dogovor, ki določa, da Slovenska kinoteka zbira kinotečne filme in bo zanje prevzela tudi vse obveze, ki izhajajo iz materialnega varstva.

Hotel Union v Ljubljani
razglednica, 1913
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka

Hotel Union v Celju,
razglednica, odposlana 1925; fotografa brata Rodé in Martinčič iz Celja
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka